

A Mi – Ti – Ők kisebbségében

Madaras Géza írása elé

A.Gergely András

Számháború idején, ideológiai szőnyegbombázás heteiben, végső győzelmek reményében... Munkaidőben hivatali vonalon kampányoló csinovnyikok, megfélemlített önkormányzati vezetők, „aki nem megy el szavazni, az a többiekre bízza a döntést...” szlogen, megsaccolt 42%-os részvételi hajlandóság veszteség-félelme, és a bekövetkezett 44%-os „győzelmi” alulmaradás.

Folyik. Parttalanul ömlik, gázol, tarol a kvótanépszavazás hangulatkeltése. Utólag mégannyira, már megüzentük Brüsszelnek, hogy 98%-ra győztünk!

Front(ális) támadás idején, „minden eszközzel” és „bármilyen módon” hozott döntések révén, áldozatoktól független becsapódásokkal pusztít a meggyőzési gépezet, mely a kollektív célképzetet, a „maradjunk magunk(nak)!!!” vezérelvét védelmezi. S magát a kondukátort is, persze, az iránymutatót, a küzdésképeset, a győzteset, a veszteni nem hajlandót. Rossz emlékképekkel a múltban, tegnapokban kimenekült munkavállalók európai százezreivel, „kitántorgó” merészeivel, avagy magyar és erdélyi és román migránsaival.

Láttunk már ilyet.

Amikor a kormánypropaganda semmi költséget nem kímélve dacol a ténye-vesztett ürüggyel, a brüsszeli fenyegetéssel, s közben 300.000 óriásplakátot nyal ki a főutak és városi házak mentén a migráncok utálata érdekében, nem lehet föl-nem-idézni azokat, akik ez ellen ágáltak és állnak most is. Jogsértőek a külföldi magyaroknak küldött kampánylevelek, mert nem tudakolták meg senkitől, küldhetnek-e manipuláló levélkét a lakcímére, hívást a telefonjára, üzenetet és suttogó-propagandát a fülébe...¹

Hallottunk már ilyet.

Bár olyat még nem, hogy a „NEM” szavazattal egyet nem értők keresztben áthúzott szavazólapjai is minősíthetők érvényesnek, ha netán a karikán belül találkozná a két tiltakozó vonás... Olyat sem, hogy ha üres, ki nem töltött lapot dob be, azt „korrigálhatják” az érdekelt illetékesek... /A korai sztálinizmus népszavazására emlékeztető gesztus ez. Persze, méltó ahhoz./

S tudunk már olyasmiről is, amikor a reménytelenséget szebb vakreményként tekintő magyar értelmiség inkább a messzi távolságot választotta, mintsem a szemérmetlen látványát annak, ami körötte zajlik.

Ilyen, s erről híres volt Bartók Béla is, kinek magyarságához és a magyar kultúráért tett egész kiállásáért, mérhetetlen és heroikus ragaszkodásáért „cserébe” évtized-hosszan pusztán „migráns” volt a politikai közfelfogásban, „kakofón” modernitása pedig nemkívánatos ideológiai elem.

A Nyílt Társadalom Alapítvány kiváló Archívuma a kvóta-népszavazás előestéjén emlékező és tisztelgő figyelemmel idézte föl Bartók Béla muzsikája melletti emberi

¹ <http://www.maszol.ro/index.php/kulfold/70379-jogsert-ek-a-kulhoni-magyaroknak-kuldott-kampanylevelek>

kiállását, világnézeti eszméit, markáns állampolgári attitűdjét.² A szervezők szándéka nem az átható meggyőzés, a megdolgozó manipuláció volt, hanem a nyitottság, megértés, emberség és eszmeiség szépségének felmutatása.

Több szóra, aprólékos elemzésre lenne/lesz méltó ez a kezdemény – ám most az idő(k) szava mást sürget. Észrevenni, kimondani, figyelmeztetni, óvni. Addig, amíg – talán vagy bizonyosan – elsöprő kisebbségben maradnak, de megmaradnak azok, akik Európából nem kivonulni akarnak, s ha mégis, akkor sem ilyen kisállami dacrendszerbe, fortélyos félelmek revitalizált közegébe.

Ma még kisebbségben... – amely lehet, talán az IGEN-t mondó többséget fedi.

Bár az is kérdés, az *Allegro Barbaro* nélküli barbarizálódásban e többségi ellenállásnak van-e, marad-e esélye morális máskéntgondolássá erősödni.

Talán még zenehallgatással, „magyar zene” hallgatásával, Bartók kozmopolitizmusával egy csekély esély fénylik. De meddig még...?

² <https://www.facebook.com/OSAarchivum/> ; <http://www.osaarchivum.org/hu/events/Emigrant-Tunes>

„Emigrált dallamok”

Madaras Géza széljegyzete a menekültügyi népszavazáshoz

1. Magyar népzene és új magyar zene (1928)

A Zenei Szemle 1928-ban közölte Bartók *Magyar népzene és új magyar zene* című előadásának szövegét, ami a szerző amerikai útján hangzott el.³

„Ami engem illet, nem csupán magyar, hanem tót és román népzeneét is gyűjtöttem és vettem mintául. Sőt a világháború előtt Észak-Afrikában is jártam, hogy a Szahara arab népzenejét gyűjtsem és tanulmányozzam. Nem zárkóztam el az arab népzene hatása elől sem: zongoraszvitem (op. 14.) harmadik tételére pl. az arab népi zene hatott.”

2. Népdalkutatás Kelet-Európában (1943)

A következő idézet Bartók 1943-ban írt tanulmányából való. Címe: Népdalkutatás Kelet-Európában.

... „hadd mondjam még el, mit tapasztaltam különféle nemzetiségű parasztnak egymáshoz való viszonyát illetőleg. Most, amikor ezek a népek felsőbb parancsra egymást ölik, mikor olyasformának látszik az ottani világ, mintha különféle nemzetiségek egymást egy kanál vízbe akarnák fojtani – és ezt halljuk róluk már évtizedek óta: talán időszerű rámutatni arra, hogy a parasztnak ádáz gyűlölködésnek más népek iránt nyoma sincs és sohasem volt. Békésen élnek egymás mellett; mindegyik a saját nyelvén beszél, saját szokásait követi, és természetesnek veszi, hogy másnyelvű szomszédja ugyanezt teszi. Döntő bizonyíték erre a nép lelkének tükre: maguk a lírai népdalszövegek. Ezekben alig-alig akadnak idegen nemzetiség ellen irányuló gondolatok. És ha akadnak is idegent csúfoló sorok, ezek nem jelentenek többet, mint azok a népdalszövegek, amelyekben a nép például saját papjának vagy önmagának fogyatékoságain mulat. A parasztnak közt békesség uralkodik; – gyűlölködést másfajta ellen csak felsőbb körök árasztanak!”

3. Népdalkutatás és nacionalizmus (1937)

A Tükör 1937-ben közölte Bartók *Népdalkutatás és nacionalizmus* c. írását. Ebből következik néhány részlet.

* 1. részlet

„Tagadhatatlan, hogy a népdalkutatás, valamint általában minden népművészeti tanulmány megindulásának ösztökéjét a nemzeti érzés felébredésében kell keresnünk. A népköltési és népzenei kulturértékek felfedezése feltüzeltelte a nemzeti büszkeséget, s mivel összehasonlításra kezdetben semmiféle mód sem volt, minden nemzet fiai azt gondolták, hogy ilyenfajta kincsek birtoklása az ő egyedüli és legsajátabb kiváltságuk. Kisebb, különösen pedig

³ In: *Bartók Béla írásai*, 1. Közreadja Tallián Tibor. Budapest: Zeneműkiadó, 1989:129-137.

politikailag elnyomott nemzetek ezekben a kincsekben bizonyos fokig vigasztalást találtak, öntudatuk megerősödött, megszilárdult; ezeknek az értékeknek tanulmányozásában és közzétételében alkalmas eszközük volt arra, hogy a nemzet műveltebb rétegének a nemzeti érzését, amely az elnyomatás következményeképpen nem egy ponton csorbát szenvedett, újra megerősítsék. Azonban nemsokára némi csalódás következett be. Bármily keveset törődtek is a szomszédos nemzetek ilyenféle értékeivel, mégis elkerülhetetlen volt, hogy néhanapján, akaratlanul is szemük ügyébe ne kerüljön a szomszédos nemzetek efféle kultúrkinccseinek egy-egy darabja; és itt kezdődött a baj.”

* 2. részlet

„A megsértett nemzeti érzésnek valamiképpen védekeznie kellett – megsértette az a tény, hogy a szomszédos nemzet is birtokában van annak a kincsnek, amelyet eddig őseredeti nemzeti vagyonnak tekintettek –, és azzal védekezett, hogy bejelentette igényét az elsőbbségre. Mivel azonban a szomszédos nemzetben ugyanilyen érzés és ugyanilyen világnézet uralkodott, ott sem engedtek abból a meggyőződésből, hogy övék az elsőbbség: civakodás, szócsatározás kezdődött és tart még napjainkban is.”

* 3. részlet

„Korunk világnézeti feszültségei, sajnos, előmozdítják az ilyen beteges egyoldalúságok elburjánzását, ahelyett, hogy a tárgyilagos szemléletnek engednének teret. Ha azonban a fentebb vázolt elfogultság tudományos vitákban egyre jobban elterpeszkedik, akkor vége a tudománynak.”

* 4. részlet

„A zenei folklór-kutatásban a legkülönfélébb kérdések merülnek fel. Ilyen pl. az úgynevezett „bolgár” ritmus kérdése. Eddig úgy látszott, hogy ez a ritmusfajta bolgár különlegesség. Azonban a legújabb kutatásokból kiderült, hogy ez a dallamféleség Perzsiában, Irakban, Közép-Algíriában, Ó-Romániában és Ukrajnában, tehát négy különféle nemzetiségű népnél van elterjedve. Aligha lehet feltételezni, hogy ez a négy nép *ugyanazt* a dallamot egymástól *egészen függetlenül* termelte ki (ilyen véletlenek ti. nincsenek). Mellesleg mondva, az a gyanúm, hogy a földkerekség minden népzeneje, ha elegendő népzenei anyag és tanulmány áll majd rendelkezésünkre, alapjában véve visszavezethető lesz majd néhány ősförmára, őstípusra, ős stílus-fajra. Ezt a végső eredményt azonban természetesen csak akkor érhetjük el, ha valamivel kevesebb hadieszközt gyártunk és valamivel többet áldozunk a zenei folklór-tanulmányokra, mielőtt még a népzene teljesen kihalna.”

* 5. részlet

„A tudomány minden ágában kívánatos a nemzetközi együttműködés, de talán egyikben sem olyan sürgősen szükséges, mint a népzene-kutatás területén. Azonban az említett ellenségeskedések közepett hogyan lehet ezen a téren még csak *beszélni* is együttműködésről, hiszen úgyszólván világszerte nem együtt-, hanem ellenműködést látunk. A legfurcsább dolgok is megtörténhetnek. Van például — teszem azt — egy *A* nemzetiségű gyűjtő, miután nagyjában megismerte saját hazájának anyagát, megfogamzik benne az a „szörnyű” elhatározás, hogy felkutatja a szomszédos *B* nemzet anyagát. Miért? Mert — mint minden tudós könnyen megértheti — az *A* anyag lényegét csak a *B* (és *C* stb.) anyag ismerete világítja meg kellőképpen. Azonban mi történik? Honfitársai kigyót-békát kiáltanak rá, mert idejét egy rivális nemzet kultúrkinccseinek tanulmányozására, gyűjtésére és megmentésére „pazarolta”.
(...)

Viszont a rivális nemzet tagjai az idegen kutató iránt bizalmatlanok, s így gondolkoznak: „Tudja Isten, talán még egyet-mást bele is hamisított munkájába, a maga nemzete javára.” (...)

Így aztán a szegény idealista két szék közt a pad alá esik! Mert egy harmadik X nemzettől még kevésbé várhat segítséget, hiszen annak azután már végképen semmi köze sincsen az egészhez.”

* 6. részlet

„Az eddig elmondottakból ez következik: ha a zenei folklór nagy hálával tartozott is a nacionalizmusnak, ma az ultranacionalizmus annyit árt neki, hogy ez a kár sokszorosan meghaladja amazt a hasznot. Mit kell tennünk, mit kell követelnünk? Minden kutatótól, tehát a zenei folklóré kutatójától is az emberileg lehetséges tárgyilagosságot kell megkövetelni. Munkája közben „igyekeznie” kell felfüggeszteni a maga nemzeti érzését mindaddig, amíg az anyag összehasonlításával foglalkozik. Az „igyekezni” szót szándékosan használom és különösen hangsúlyozom, mert ez a követelmény elvégre is csak eszmény, amelyet lehetőleg meg kell közelíteni, elérni azonban aligha lehet. Mert végre is az ember tökéletlen teremtmény és gyakran érzéseinek rabja. És éppen az anyanyelvvel és a hazai dolgokkal kapcsolatos érzések a legösztönszerűbbek, a legerősebbek. De az igazi kutatóban okvetlenül legyen annyi lelkierő, hogy ezeket az érzéseket, ahol kell, megfékezze és visszaszorítsa.”

4. Faji tisztaság a zenében

Bartók: Faji tisztaság a zenében című írása 1942-ben a Modern Musicban jelent meg Race Purity in Music címmel

„Manapság elsősorban politikai okokból sok szó esik az emberi faj tisztaságáról és tisztátalanságáról; a szokásos állásfoglalás az, hogy a faj tisztaságát még törvényes rendelkezések igénybevételeivel is meg kell őrizni. Akik a probléma egyik vagy másik oldalával foglalkoznak, bizonyára alaposan tanulmányozták (vagy legalábbis kellett volna tanulmányozniuk) ezt a kérdést, éveket töltve el azzal, hogy a hozzáférhető anyagot átvizsgálják, vagy hogy saját kutatásaikkal új adatokat gyűjtsenek. Minthogy azonban én ezt nem tettem, egyik felfogást sem támogathatom; erre semmiképpen sem lennék jogosult. Ezzel szemben esztendőket töltöttem el azzal, hogy az emberi életnek egy olyan jelenségét tanulmányozzam, melyet néhány álmodozó, akiket általában népzene-kutatóknak neveznek, többé-kevésbé fontosnak tart. Ez a jelenség a népi rétegeknek, különösképpen a parasztságnak sajátos zenéje. A faji kérdés körül támadt harc és vita jelenlegi stádiumában ideje, hogy megvilágítsuk és kutassuk a kérdést: előnyös-e a népi (azaz paraszti) zenének faji tisztátalansága, vagy sem? (A „faji” szót itt magára a zenére értem, nem pedig az emberekre, akik ezt a zenét alkotják vagy előadják.)

Kutatásaim nagy részét Kelet-Európában folytattam. Munkásságomat, mint magyar ember, természetesen a magyar népzenevel kezdtem; rövidesen azonban a szomszédos területekre – Szlovákiára, Ukrajnára és Romániára is kiterjesztettem. Alkalmilag még messzi vidékekre (Észak-Afrika, Kis-Ázsia) is kiruccantam kutatásaimmal, hogy szélesebb látókört nyerjek. (...)

Kezdetől fogva végtelenül meglepett a tanulmányozás alatt álló kelet-európai területen kezem ügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága. Kutatásaimat tovább folytatva, meglepetésem egyre nőtt. Tekintettel a kérdéses országok aránylag csekély

területére – összesen negyven-ötven milliónyi a lakosság –, a népzenenek ez a változatossága valóban csodálatraméltó. Még figyelemreméltóbb ez, ha összehasonlítjuk más, többé-kevésbé távoli vidékek, például Észak-Afrika paraszzenéjével, ahol az arab parasztzene annyival kevesebb változatosságot árul el.

Mi lehet az oka ennek a gazdagságnak? Hogyan alakulhatott ez ki? (...)

Az egyes nemzetek népzeneinek összehasonlítása tisztán megvilágosította, hogy itt a dallamok állandó csereberéje van folyamatban; állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már.

Most igen fontos dolgot kell hangsúlyoznom. A dallamoknak ez a csereberéje nem olyan egyszerű, mint sokan hinnék. Mikor egy népi dallam valamely ország nyelvi határait átlépi, előbb vagy utóbb bizonyos változásokon megy át, amelyeket az új környezet és különösen a nyelvi különbség megkíván. Minél nagyobb a két nyelv különbsége kiejtésben, hanghordozásban, metrikus viszonylatokban, szótagépítkezésben stb. annál nagyobbak a változások, amelyeken az „emigrált” dallamok – szerencsére – átmehetnek. „Szerencsére” – mondom, mert ez a jelenség önmaga nemzi és emeli a típusok és altípusok számát.

Előbb a „kereszteződés és visszakereszteződés” kifejezést használtam. Ez a „visszakereszteződés” általában a következőképpen történik: egy magyar dallamot átvesznek például a szlovákok és szlovakizálják; ezt a szlovakizált dallamformát aztán a magyarok esetleg újra átveszik és a dallam „visszamagyarosodik”. De – és ismét azt mondom: szerencsére – ez a visszamagyarosodott forma különbözni fog az eredeti magyar formától.

Nyelvészetet kutató tudósok sok hasonló jelenséget találnak a szavak vándorlásával kapcsolatban. A népzene életének és a nyelvek életének valóban sok közös vonása van.

Megszámlálhatatlan tényező magyarázza a dallamoknak ezt a csaknem megszakítás nélküli cserélődését: társadalmi körülmények, egyéneknek vagy népeknek önkéntes vagy kényszerű kivándorlása, kolonizálása. Köztudomású, hogy Kelet-Európát (az oroszok, ukránok és lengyelek kivételével) főleg kis népek lakják, amelyek egyenként tíz, vagy még kevesebb milliónyi lelket számlálnak, s az országhatárokon nincsenek áthatolhatatlan földrajzi akadályok. Egyes területeknek teljesen vegyes a lakosságuk, ez a háborús pusztítások eredménye, mert a lakatlanná vált területeket betelepítésekkel népesítették be újra. Ezek között a népek között a folyamatos érintkezés igen könnyű volt. Azonkívül hódítások is voltak (például a Balkán török hódoltsága). Hódítók és meghódítottak összevegyültek, nyelvük és népzenejük is kölcsönösen befolyásolta egymást.

Az idegen anyaggal való érintkezés azonban nemcsak a dallamok kicserélődését eredményezi, hanem – és ez még fontosabb – új stílusok kialakítására is ösztönöz. Ugyanakkor azonban a régi és kevésbé régi stílusok is életben maradnak, ami a zene újabb gazdagodását vonja maga után. (...)

A kelet-európai népzene jelenlegi helyzete a következőkben foglalható össze: az egyes népek népzenei között való szakadatlan kölcsönhatás eredményeképpen a dallamoknak és dallamtípusoknak óriási méretű gazdagsága támadt. A végeredményképpen kialakult „faji tisztátalanság” tehát határozottan jótékony hatású.

És most nézzük az ellenkező esetet. Ha az ember egy észak-afrikai oázist, pl. Biskrát vagy valamelyik szomszédos faluját meglátogatja, meglehetősen egységes és egyszerű szerkezetű népzene hall, amely ennek ellenére igen érdekes. Aztán, ha az ember mondjuk ezeröttszáz mérfölddel tovább haladva kelet felé, Kairóban és környékén hallgat népzene, pontosan ugyanazokat a dallamtípusokat hallja. Nem sokat tudok ugyan Észak-Afrika arabul

beszélő lakosságának vándorlásairól és történetéről, mégis azt merném állítani: ilyen egység ekkora hatalmas területen azt bizonyítja, hogy itt aránylag kisméretű népvándorlás és lakosságcsere mehetett végbe. Meg egy tényező játszik itt szerepet. Az észak-afrikai arab népek számban nagyobbak a kelet-európai népeknél, sokkal hatalmasabb területen élnek és hamita népek néhány szétszórt szigete kivételével (kabilok, sauják, targik) nem vegyülnek különböző fajú és nyelvű más népekkel.

Nyilvánvaló, hogy ha a népzene megmaradását a közeli és távoli jövőben remélnünk szabad (ami meglehetősen kétséges kilátás, tekintettel a világ legtávolabbi részeibe is gyors iramban benyomuló magasabb kultúrára), akkor a kínai fal mesterséges felépítése, egyik népnek a másiktól való elválasztása nem sok jóval biztat a népzene fejlődésére nézve. Idegen befolyás elől való teljes elzárkózás stagnálást jelent; jól asszimilált idegen hatások lehetőséget adnak a gazdagodásra.

A nyelvek és a művészetek életében jelentős párhuzamok vannak. Az angol nyelv, más germán nyelvekkel összehasonlítva, kevert; szókincsének mintegy negyven százaléka nem-angolszász eredetű. Mégis összehasonlíthatatlan kifejezőerő és egyéni szellem fejlődött ki benne. Ami Európa műzenéjének fejlődését illeti, minden muzsikus tudja, milyen messzenyúló és szerencsés következményei voltak annak, hogy a tizenötödik századbéli németalföldi zenei stílus átplántálódott Itáliába, s később Itáliából különböző hatások terjedtek az északi országokba.”

5. Bartók levele Octavian Beunak /1931. január 10./

Befejezésül álljon itt egy gondolat Bartók 1931. január 10-én, a román folkloristához, Octavian Beuhoz írt leveléből, mely magában foglalja művészi és emberi hitvallását.

... „Az én igazi vezéreszmém azonban, amelynek, amióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré-válásának eszméje, a testvérréválás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmből telik – szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!”

.....

6. Bartók levele Müller-Widmann asszonynak, Bázélbe (német nyelvű levél, Budapest, 1940. szept. 6.)

[...] A legelképzelhetlenebb akadályokkal és nehézségekkel kell megküzdeni. Most már annyira vagyunk, hogy holnap megkapjuk az amerikai vízumot, de a francia, svájci és olasz átutazóvízumot csak négy hét múlva (feltéve, hogy az olaszt egyáltalán meg tudjuk kapni). Az útiterv a következő lenne: okt. 12-én vagy 13-án indulás innen, Milánón keresztül Genfba, okt. 16-án autóbusszal tovább Barcelonába, onnan vonattal Lizabonba és Lizabonból okt. 24-én indulás New Yorkba (egy személyforgalomra is berendezett amerikai teherhajóval!).

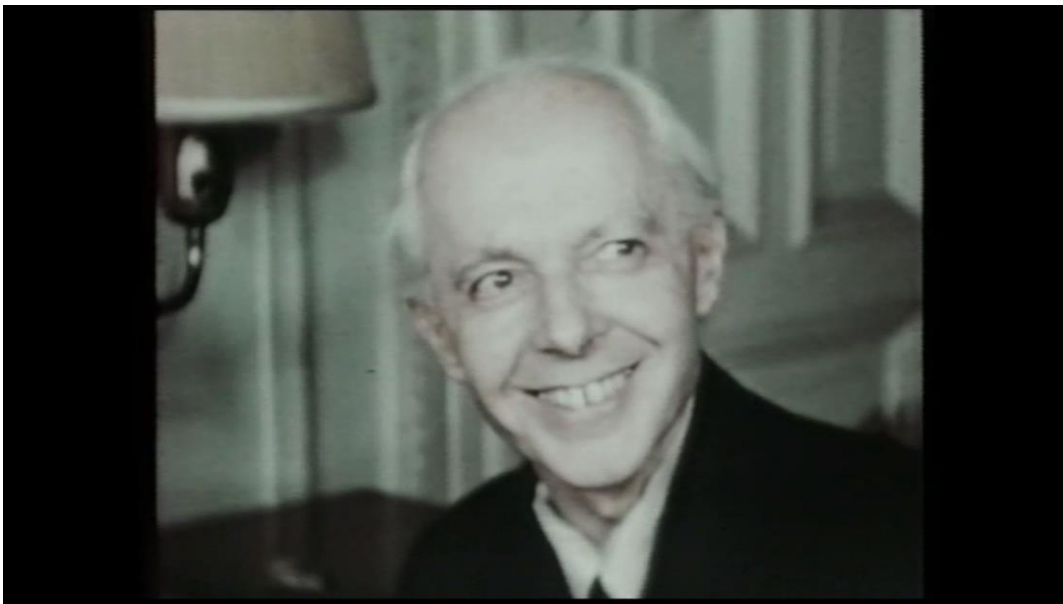
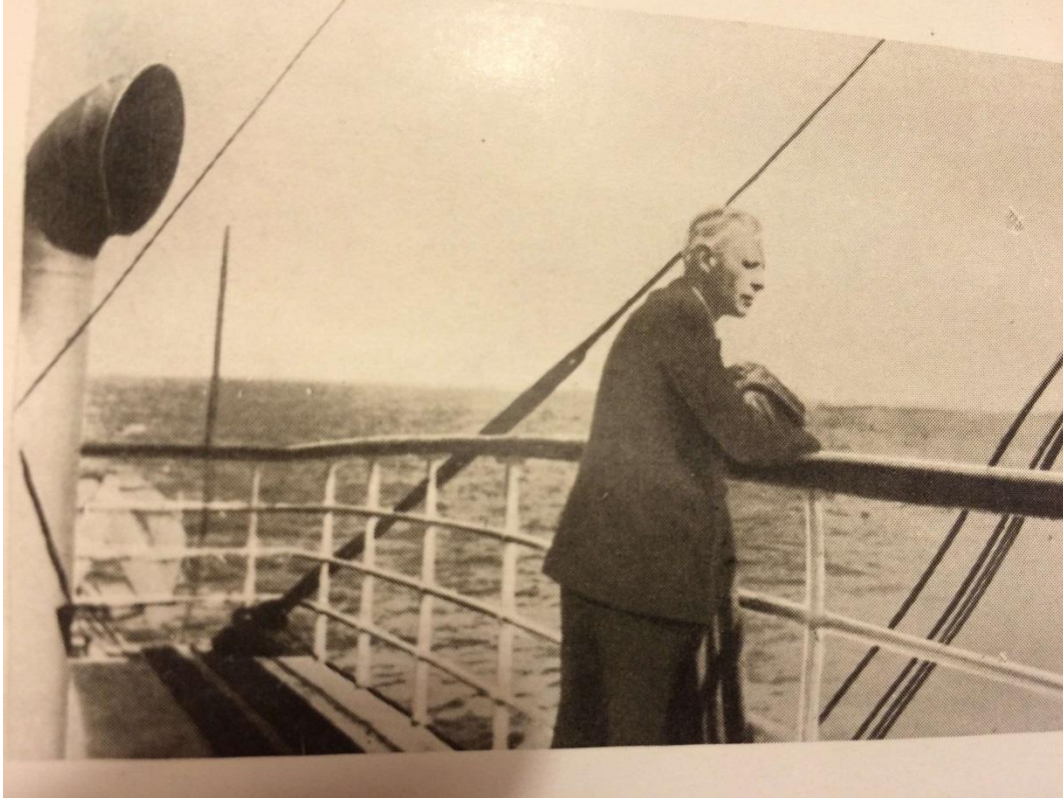
A hajóutat New Yorkból fizetik. Innen Genfig itt tudom megvenni a jegyeket. De nehézségek vannak a jeggyel Genftől Lizabonig, ezeket itt nem lehet megvenni...

7. Bartók levele Müller-Widmann asszonynak, Bázalbe

(német nyelvű levél, Genf, 1940. okt. 14.)

[...] Okt. 8-án még búcsúhangversenyünk volt Budapesten [...] És most itt vagyunk szomorú szívvel és Önnek és kedveseinek búcsút mondunk - hogy mennyi időre vagy talán örökre, ki tudja -! Nehéz, végtelenül nehéz a búcsú. [...] Ez az utazás voltaképp ugrás a bizonytalanságba a biztos elviselhetetlenből. Már az én nem egészen megnyugtató állapotom miatt is; gondolok a még mindig meg nem gyógyított periartritiszre. Isten tudja, hogyan és meddig tudok dolgozni odakint. De nem tehetünk semmit; egyáltalában nem kérdés: így kell-e lennie; mert így kell lennie. [...]

Forrás: *Bartók breviárium*. Zeneműkiadó, 1974. Összeállította Ujfalussy József, szerkesztette Lampert Vera.

Kép forrása: *Péter Sülyi Mozgóképek Bartókról c. filmjéből (1988), Sülyi Péter jóvoltából*